

ספר

עלי שור

שערי ההזרחה

נסיון

להדריך את בן-דורנו בכניסתו
לתוך עולם התורה ובשלבי עליתו

סודר וחובר

בסיעתא דשמיא ובזכות הרבים

ירושלים, תשנ"ח

עלי שור

"בן פורת יוסף בן פורת עלי עין
בנות צעדה עלי שור" —
"עלי שור — על החומה".

מחיצה עבה מבדלת בין עולם התורה לבין העולם אשר מבחוץ. העומד בחוץ, אף אם הוא שומר תורה ומצוות, אין לו ציור ומושג מהפלא המתחולל בפנים. ויש, אשר גם היושב בין כותלי בית המדרש דומה כמי שנעלמו ממנו טעמי תורה ועדן בחוץ עומד — כשלא שימש תלמידי חכמים. בדורנו זה הולכים ומתרבים ב"ה לומדי תורה, אך מועטים המה הזוכים לשמש תלמידי חכמים. ספורים הם הרבנים הדומים למלאך ה' צב' שיש לבקש תורה מפיהם כי עלו על המוקד המה ותלמידיהם נ"ע הי"ד, ורק שרידים נשארו לפליטה אשר הם בבחינת שירי כנסת הגדולה. ובני התורה אשר בדורנו כה התרגלו בלימוד תורה בלי שימוש ת"ח, עד שאינו עולה על דעתם כלל כי יתבן ועדן בחוץ הם עומדים, על אף הידיעות הרבות שרכשו להם בתורהו "בחוץ" הם עומדים — זאת אומרת שלא הגיעו לפנימיות התורה ולפנימיות עצמם. מהם שאינם עומדים כלל על החסר להם; גם הם זוכים למעמד בתורה ולהיות מתופסי התורה באשר הם שם. אחד נהי' למדן. השני נהי' זהיר מאד בדקדוק במצוות. שלישי בוחר להיות עסקן חרדי. רביעי נמשך לקנאות. אחרים מרגישים כי תורת אמת — מהם והלאה. יקרים אלה מחפשים דרך: הם קולטים פתגם פה, והנהגה שם. במקום החינוך בא החיקוי, ובמקום השימוש — ההבנה השטחית מכלי שלישי ורביעי.

ומה מתחולל כמי שנכנס באמת לתוך עולם התורה? "עיר פרא אדם יולד" — זה קורה גם מחוץ לעולם התורה. מחנך מובהק יוכל להצליח לחנך "אדם". האדם שזכה להיכנס לתוך עולם התורה באמת — נהפך לאיש אחר. זוהי מהפכה פנימית שלא ראינו כמותה ולא שמענו עלי' מחוץ לכותלי בית המדרש.

פרק שני: מבוא קצר לתפלה

ב"ק ג: מאי מבעה רב אמר זה אדם, דכתיב אמר שומר אתא בוקר וגם לילה אם תבעיון בעיו (ישעיה כא). הרי "מבעה" הוא מלשון "בעיו" — היינו תפלה: "מבעה" הוא "המתפלל". זוהי הגדרת האדם, שהוא המתפלל, כי התפלה היא הפעולה המסמלת את האדם יותר מכל פעולה אחרת. פעולות של מלחמה ובנין בתים ואפילו חיים חברתיים מסודרים — אנו מוצאים גם אצל בעלי-חיים. אבל להתרומם אל בורא ומהוה כל העולמות ולדבר אליו פנים אל פנים, בלשון "אתה" — זוהי נחלת האדם.

[בשבת קכז, ב נכלל "עיון תפלה" בגמילות חסדים: "ועיון תפלה בכלל גמ'ח דכתיב גומל נפשו איש חסד ונפש היינו תפלה, דכתיב גבי חנה ואשפוך את נפשי לפני ה'" (רש"י שם). דבר זה יכול כל אחד להרגיש בעצמו: רוב התפתחותו של האדם ברוחניות קשורה בתפלה. מי שאינו מתפלל תפלתו כחוב שיגרתו, אלא הוא חי בתפלתו, ימצא כי תפלותיו קשורות זו בזו. במנחה הוא מתחיל במקום הפנימי בנפשו בו גמר בשחרית, ובמעריב הוא ממשיך במקום שנשאר במנחה. המתפלל בטעם ובדעת יכול להעיד בעצמו, כי לא הרגיש מימיו אותה הרגשה ואותו טעם בשתי תפלות. ובאמת בלתי אפשרי ומן הנמנע הוא, ששתי תפלות תהיינה שוות, אם כי אותו נוסח הוא: משל לנוסע ברכבת ומסתכל בנוף. אם אפילו לא משתנה הנוף, בכל זאת אין מראה-רגע דומה למשנהו, כי הלא כל רגע רואים את הנוף מנקודה חדשה. כן בתפלה: האדם נוסע הוא, הלך ונסוע כל ימי חייו, ואף רגע אינו רואה את העולם מאותה נקודה פנימית בה עמד קודם. במיוחד מורגש זאת בעיון התפלה. ולא עוד, אלא המעיין בתפלתו רואה גם סגולה נפלאה להתבגרות והתקדמות פנימית תמידית, דוקא בשעות תפלותינו. הרגשות עדינות הולכות ומתעוררות, רשמים דקים של רוממות הולכים ומתחזקים. גישה מחודשת לאמונה הולכת ומסתמנת: "מי שהוא בעל שכל נבון — במעט התבוננות ושימת לב יוכל לקבוע בלבו אמיתות הדבר, איך הוא בא ונושא ונותן ממש עמו יתברך, ולפניו הוא מתחנן, ומאתו הוא מבקש, והוא ית"ש מאזין לו ומקשיב לדבריו, כאשר ידבר איש אל רעהו ורעהו שומע מקשיב אליו" (מס"י פי"ט).

**

במהות התפלה מגדיר רבנו חיים הלוי ז"ל בחדושי, שיש שני דיני כוונה בתפלה: הכוונה של מעשה התפלה שהיא העמידה לפני ה', ודין כוונה של פרוש המלות.

ספר

דעת שלמה

מאמרי גאולה

מאמרי חכמה ומוסר

שנאמרו ונכתבו ע"י

רבי שלמה וולבה זללה"ה

בעניני גאולה, פורים ופסח

ירושלים, אדר תש"ע

מערכה:

1977/12/5

אמונה ביציאת מצרים – יסוד כל התורה (תשל"ז)

"אמנם בריאת העולם היא מליאת פליאות ונוראות, אך ראייה חושית ביכולתו הבלתי-מוגבלת שייכת רק במופתים של יציאת מצרים"

אמונה מהכרע הדעת ומצד התגלות

ג' אמור

[החבר בכוזרי אומר בראשית דבריו: "אנחנו מאמינים באלוקי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים" וכו' (מאמר א, יא). על זה שואל אותו הכוזרי: "היה לך לומר כי אתה מאמין בבורא העולם ומסדרו ומנהיגו כו' אשר הם טענת כל מי שיש לו דת"? ועל זה משיב לו החבר: "זה שאתה אומר היא הדת ההקשית המנהגית מביא אליה העיון" כו' (דת הקשית היינו דת שכלית). ויש להבין למה מבטל רבי יהודה הלוי כל כך את הדת ההקשית, הלא האמונה צריכה, לכאורה, להיעזר בשכל, ואדרבה, אילו יכולנו למצוא הוכחות מתמטיות לאמונה, היינו רואים בזה חיזוק גדול. למה איפוא, מתחיל החבר דווקא עם ההתגלות?]

כן יש לשאול על הרמב"ם:

"כל המקבל שבע מצוות ונוזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצויה להן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם" (מלכים ת, יא).

להבין מהו ענין התגלות בסיני לחסידי אומות העולם, ובפרט לפי הגירסא הזו שהמקיים שבע מצוות בני נח מהכרע הדעת אינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם – הלא "חכמה באדום תאמין" (איכה רבה ב, יז), ודווקא זאת היא חכמה להגיע לקיים כל שבע מצוות בני נח מהכרע הדעת, ומה היה לגוי זה לעשות עוד כדי להקרא חסיד וחכם של אומות העולם? (ועיין בהגהות בן אריה על הרמב"ם

על אתר המביא גירסא "אלא מחכמיהם" בשם המהר"ם אלשקר והגאון ר' זלמן אחי הגר"ח מוולוז'ין).

פשר הענין הוא זה: זה המקיים שבע מצוות בני נח מהכרע הדעת שלו ומסתפק בזה – חסרון גדול יש כאן: אם חכם הוא, היה צריך לחפש את ההתגלות, כי לא ייתכן עולם בלי התגלות. ואם לא הבין זאת ונשאר רק עם הכרע הדעת שלו – "אינו מחכמיהם", כי חסר לו העיקר בדעתו, כי יסוד ועיקר הכל היא התגלות הקב"ה.

[הוא אשר כתב הכוזרי, שתכלית אמונתנו היא – האבות הקדושים ויציאת מצרים.]

הן אמת, גם אברהם אבינו ע"ה הגיע לאמונתו ע"י שכל, אבל הוא לא הסתפק בזה, אלא חיפש ועבד עד שהגיע לנבואה. ותוה"ק מתחילה את סיפורה ממנו מראשית נבואתו: "ויאמר ה' אל אברם לך לך" כו', כי תוה"ק כולה התגלות. כל התפתחותו של אברהם אבינו עד שזכה לנבואה אינה שייכת לתורה, הרמב"ם בריש הלכות עבודה זרה מספר מזה, אבל תורה נעשה אברהם אבינו מאז השיג נבואה.

כל הנהגת הקב"ה את עולמו נתגלה ביציאת מצרים. לכן נצטוונו "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך" (דברים טו, ג), אם ביום ובלילה, אם בעוה"ז ובימות המשיח, ואף שבימות המשיח יהיו ניסים לא פחות ממצרים – "כימי צאתך מארץ מצרים הראנו נפלאות" (מיכה ז, טו) – מכל מקום יסוד אמונתנו הוא יציאת מצרים, והוא יהיה זכור גם בימות המשיח.

"יסוד אמונתנו": יציאת מצרים קבעה את היחס בינינו לבין הבורא ית'! "וירא אלקים וידע אלוקים" (שמות ב, כה), "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי" (שם ו, ה), "ויזעקו ותעל שוועתם אל האלקים מן העבודה וישמע אלוקים את נאקתם" (שם ב, כג-כד) – והמכות עצמן, עם ההפליה הברורה בין ישראל ומצרים, שכל המכות לא פגעו באף אחד מישראל, אף שהיו מעורבים בין המצרים, והפיכת הטבע, ורוב הפלאים, ונתגלה הבורא במצרים ובים סוף עוד יותר ממה שנתגלה ממנו בפלאות הטבע, ונהיה גדול עד מאוד בעיני מלכים וכל שכן בעיני הכלל-ישראל.

– ובכל זה נהיה הכלל-ישראל "היימיש" עם הבורא: מתקרבים אליו ומקרבים אותו אלינו, מדברים אליו, ובלשון "אתה", זה כמעט בגדר שני הפכים בנושא אחד:

מצד אחד גילוי גדלותו ית' הנוראה, ומאידך ההיימישקייט איתו, זהו היחס בין הכלל-ישראל ובין הבורא ית'. הוא אשר נאמר על העתיד לבוא: "והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלוקים" – רש"י: "אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני; יכול לא תיראו ממני תלמוד לומר 'והייתי לכם לאלוקים'" (ויקרא כו, יב). יחס זה ממש נוצר ונקבע ביציאת מצרים ונמשך בכל התקופות.

כל שנה בליל הסדר עם אמירת ההגדה וקיום כל מצוות הלילה שוב אנו בונים את היחס הזה בינינו לבינו ית'. (ואולי משום זה נהגו באשכנז לברך איש את רעהו בצאתם מביהכ"נ בליל הסדר: "תבנה היטב", כי באמת "בונים" בליל הסדר את היחס בינינו לבינו ית'!) [

אי אפשר שיתהווה יחס כזה ע"י "דת שכלית" המבוססת על אמונה בבריאת העולם לבד. בדת ההקשית האדם נשאר בתוך עולם הזה, אלא שהוא זוקף את התהוות העולם לבורא, מה שאין כן ביציאת מצרים שהוציאה את הכלל-ישראל מהתפיסה העולמית והעמידה אותו מול הקב"ה. הוא אשר כתב הרשב"א (עיין עלי שור ח"ב עמוד רפז) בפירוש נוסח הקידוש: המחצה הראשונה נאמרת בלשון נסתר "אשר קדשנו במצוותיו ורצה בנו כו' זכרון למעשה בראשית", והמחצה השניה בלשון נוכח: "זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים ושבת קדשך כו'" – כי מצד בריאת העולם הקב"ה נסתר מאיתנו, רק בכח מעשיו הוא נתגלה לנו, מה שאין כן ביציאת מצרים שם הוא ית' עצמו נתגלה – "אני ולא מלאך, אני ולא שרף, אני ולא שליח", ובזה התקרבו אליו ית' עד כדי גישתו אליו בלשון "אתה".

בזה נפתח לפנינו פתח כמחט סדקית בדברי הרמב"ן הקדושים בסוף פרשת בא (שמות יג, טז), ז"ל:

"ועתה אומר לך כלל בטעם מצוות רבות: מעת היות עבודה זרה בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה. מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית, ואמרו 'איכה ידע א-ל ויש דעה בעליון', ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח הא-ל בהם ואין עמהם עונש או שכר, ויאמרו 'עזב ה' את הארץ'".

משמע כי כל שלושת טעויות אלו יכולים לטעות אפילו אם מאמינים בבריאת העולם ע"י הבורא. תיתכן יצירה, אף שהחומר הוא קדמון, ואחרי היצירה – תיתכן

"האמונה שנבנתה מהנסים הגלויים של יציאת מצרים, קריעת ים סוף ומתן תורה - הוא המכשיר המפענח את כתבי הסתרים של ההשגחה העליונה עד שנתגלה הנס של פורים"

פורים ופסח

י"ב אדר ב' תשנ"א, מיר

אנו נמצאים בתקופה של "מיסמך גאולה לגאולה" כרשב"ג שההלכה כמותו (מגילה ו, ב). לכן עלינו לסכם מה אנו מוציאים מפורים לקראת הגאולה של פסח. ונחזור לשם זה לסוגיא דשבת (פה, א) דכפה עליהן הר כגיגית שהוכרחו לקבל תורה. והנה רש"י על הפסוק "יסובבנהו יבוננהו" (דברים לב, י) כתב "שם סיבבם והקיפם בעננים וסיבבם בדגלים לארבע רוחות וסיבבם בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית" דמשמע שהיתה מדריגה גבוהה. והנה איתא בברכות (יז, א) "מרגלא בפומיה דרב לא כעוה"ז עולם הבא, עולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה שנאמר ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו". הרי הציור היחידי שיש לנו מעולם הבא הוא ממתן תורה! ונלמד מכאן שבשעת מתן תורה הרים הקב"ה את ישראל לתוך עולם הבא! וממילא נבין שזוהי כפיית ההר כגיגית: במצב של עולם הבא אין בחירה, כי שם "אין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא", ונמצא שבמתן תורה היו מופקעים מבחירה, וזוהי המודעה רבה לאורייתא, דבמתן תורה היו בעולם הבא, ובלי בחירה! (בתנחומא נח כתוב שכפיית ההר היתה בגלל תורה שבעל פה, ולפ"ד נבין כי לעולם הבא זוכים דוקא ע"י עסק וקיום תורה שבעל פה, ולזה היו צריכים לקבל טעם בחיי העולם הבא להיות נהנים מזיו השכינה, ובוה יקבלו החשק לעסוק בתורה שבעל פה.)

"ואמר רבא אעפ"כ הדר קיבלוה בימי אחשורוש", וכתבו רש"י ותוס' "מאהבת הנס". וצריך להבין שלכאורה אהבת הנס היתה ענין צדדי לגבי ההצלה ממות לחיים, ומה מכריח רש"י ותוס' שדוקא מאהבת הנס קבלו התורה. אולם, ההצלה היא דבר גדול מאד, והתחייבו להודות עליה, אך קבלת התורה אינה יוצאת מזה - היא יוצאת דוקא מאהבת הנס.

אנשי שירות בטחון הבאים למדינה זרה לברר שם ענינים סודיים הנוגעים למדינתם אינם יכולים לדווח לשולחיהם את מה שמצאו במכתב רגיל. הם משתמשים בדיו שאינו נראה וכותבים בכתב-סתרים. ועל גבי מכתב בכתב-סתרים כותבים בדיו רגיל מכתב רגיל דברים של מה-בכך, לשולחיהם בקבלם המכתב יש מכשיר המפענח את כתב הסתרים וקוראים את המכתב הסודי שלהם. זהו ציור להשגחה עליונה שהיא "כותבת בכתב-סתרים" את כל המאורעות שהם כנראה כולם דברים פשוטים, אבל יש בהם כוונה נסתרת. וזאת – עד שנתגלה הכוונה: הנס, ה"ונהפוך". לכלל ישראל יש המכשיר המפענח את כתב-הסתרים: האמונה שנבנתה מהנסים הגלויים של יציאת מצרים, קריעת ים סוף ומתן תורה.

הוא אשר כתב הרמב"ן סוף פרשת בא:

"מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהג העולם כו" עיי"ש,

וזה נתגלה לדור ההוא בנס פורים ולמפרע בכל השתלשלות הדברים של מגילת אסתר. בהתגלות זאת של הכתב-סתרים של ההשגחה העליונה התעוררה בהם "אהבת הנס", ומזה הגיעו לקבלת התורה שהיא כל יסודה הוא "נס נסתר".